

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ Й ВИКОРИСТАННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ

Тваринний світ за своїми біологічними й екологічними ознаками є складником навколишнього природного середовища, зокрема його біологічного різноманіття. Із ним пов'язано функціонування екологічних систем, оскільки тваринний світ є необхідним компонентом у процесі круговороту речовин та енергії природи, який активно впливає на функціонування природних угруповань, структуру і природну родючість ґрунтів, формування рослинного покриву, біологічні властивості води і якість довкілля в цілому. За останнє десятиріччя на території України спостерігається зникнення окремих видів тварин або виникнення нових [Див.: 4, с. 18, 19; с. 28, 29]. Причинами цьому є ситуаційні зміни у землекористуванні, забруднення навколишнього природного середовища й кліматичні зміни його стану [11, с. 44].

Проблемами охорони й використання тваринного світу опікувалося багато відомих учених,

серед яких В.І. Андрейцев, А.П. Гетьман, В.К. Попов, Г.В. Соколова, П.В. Тихий та ін.

Тваринний світ є одним з компонентів довкілля національним багатством України, джерелом духовного й естетичного збагачення й виховання людей, об'єктом наукових досліджень, а також важливою базою для одержання промислової й лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей. Такі ознаки підкреслюють його економічне значення як природного ресурсу для мисливства, рибальства та інших видів господарювання.

Основним законодавчим актом, який регулює відносини в сфері охорони й використання тваринного світу, а також відтворення його об'єктів є Закон України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 р. [1; 2002. – №14.– Ст.97] (далі – Закон). Окрім нього відносини в цій галузі, об'єкти якої перебувають у стані природної волі, в напіввільних

умовах чи в неволі, на суші, у воді, ґрунті й повітрі, постійно чи тимчасово населяють територію України або належать до природних багатств її континентального шельфу й виключної (морської) зони, регулюються Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1; 1991. – № 41.– Ст. 546], «Про мисливське господарство та полювання» [1; 2000. – № 18. – Ст. 132], «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» [1; 2003. – № 15. – Ст. 107], «Про виключну (морську) економічну зону України» [1; 1995. – № 21. – Ст. 152], іншими нормативними актами національного законодавства, й міжнародними угодами.

Тваринний світ є необхідним елементом природного середовища. Його об'єкти становлять важливий регулюючий і стабілізуючий компонент біосфери, який охороняється й використовується для задоволення духовних і матеріальних потреб громадян України. Його соціальна цінність обумовлена її природними властивостями й виявляється у різних аспектах. В еколого-правовій літературі вирізняють екологічний, економічний і науково-культурний аспекти соціальної цінності тваринного світу [2, с. 94-104]. Екологічний пов'язано з тим, що тварини існують як невід'ємна частина

біосфери Землі, як обов'язковий елемент, що впливає на функціонування процесу життєдіяльності рослинного світу, біологічні властивості води, формування ландшафту, а також бере участь в інших обмінних процесах. Економічний аспект в свою чергу виявляється у змозі задовольнити матеріальні потреби суспільства. Адже тварини – це джерело одержання харчових продуктів, лікарської сировини а також інших матеріальних цінностей. Науково-культурний пояснюється тим, що тваринний світ здатен задовольняти освітні, наукові, виховні, культурні й естетичні проблеми суспільства. Об'єктам цього світу, притаманні певні юридичні ознаки, що дозволяють виокремити їх з-поміж інших об'єктів власності чи користування. До представників тваринного світу, що охороняються переліченими законами, слід віднести лише диких тварин. Відносини в галузі охорони і використання сільськогосподарських, свійських та інших тварин, що служать для господарських, наукових та естетичних цілей, регулюються не екологічним, а цивільним, аграрним або іншим законодавством України. Також не підпадають під дію Закону охорона й використання залишків викопних тварин.

Охорона тваринного світу включає систему правових, ор-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ганізаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення й використання його об'єктів. Передбачається комплексний підхід до вивчення стану, розроблення і здійснення заходів щодо охорони й поліпшення екологічних систем, у яких знаходиться і складовою частиною яких є тваринний світ.

Негативні зміни, що сталися останнім часом у навколишньому природному середовищі, спонукають суспільство віддавати перевагу заходам, спрямованим на охорону й відтворення тваринного світу. Але людство ще не в змозі відмовитись від використання диких тварин, тому необхідно знайти шляхи гармонійного співіснування суспільства й живої природи, встановлення балансу між економічними й екологічними потребами людей [15, с. 98-102].

Особливу тривогу викликає стан збереження генофонду рідкісних і таких видів тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення, унікальних і типових природних комплексів (ландшафтів) [5, с. 453].

Стаття 37 Закону закріплює правила й обмеження охорони тваринного світу. Охорона останнього забезпечується шляхом раціонального використання й відтворення його об'єктів, життя

заходів екологічної безпеки, створення систем державного обліку, розроблення і впровадження програм по збереженню й відтворенню видів диких тварин, які перебувають під загрозою зникнення, охорони середовища їх існування, запровадження відповідно до законодавства інших заходів і встановлення інших вимог до охорони об'єктів тваринного світу [3, с. 480].

Як уже зазначалось, дикі тварини можуть перебувати в стані природної волі, в неволі чи напіввільних умовах. Ті з них, що знаходяться на волі чи утримуються в напіввільних умовах, належать до природних ресурсів загальнодержавного значення. Дикі тварини та інші об'єкти тваринного світу, вилучені з природної волі, розведені або отримані в неволі чи напіввільних умовах або набуті іншим шляхом дозволенним законодавством, можуть перебувати у приватній власності юридичних чи фізичних осіб. В цьому випадку їх власники вправі самі здійснювати їх використання, або передавати це право іншим суб'єктам на свій розсуд.

З метою безпеки населення і в інтересах охорони тваринного світу законодавством України може бути встановлений перелік видів тварин, які можуть знаходитись у недержавній власності, і форма документів на підтверд-

ження законності їх придбання чи утримання. Оскільки заповідна охорона природи є одним з пріоритетних напрямків державної політики країни, її правова регламентація базується не лише на засадах норм правової охорони довкілля спрямованих на обмеження й припинення негативного впливу господарської діяльності на всі природні об'єкти, в тому числі й заповідні, а й на регулятивних нормах земельного, водного, лісового законодавства, законодавства про надра та охорону й використання рослинного і тваринного світу [10, с. 51-56].

Охорона тваринного світу на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України забезпечується відповідно до названого Закону, Закону «Про природно-заповідний фонд України» [1; 1992. – №3. – Ст. 502] та інших нормативно-правових актів.

Відмітимо, що громадяни України активно користуються своїми правами в царині охорони й використання тваринного світу [14, с. 40, 41]. Право користування останнім є похідним і залежить від права власності. Воно розглядається як обмежене право, що забезпечує особам, які не є власниками, можливість використання чужих об'єктів тваринного світу. Здійснення цього права обмежено законом і волею

власника (воля держави як власника об'єктів тваринного світу відбита в законі). Право власності на об'єкти тваринного світу і право користування ними – це суб'єктивні права, надані особам для задоволення їх екологічних інтересів [12, с. 75]. При цьому ці права виступають правовими формами реалізації їх інтересів. Отже, право власності на тваринний світ і право користування ним набувають значення юридичних форм використання [13, с. 117], тобто таких суб'єктивних юридичних рамок, у яких існує й реалізується використання об'єктів тваринного світу, які в Україні знаходяться під охороною держави незалежно від права власності на них [16, с. 172-175].

Важливого значення набувають наукові пошуки вдосконалення правового регулювання саме тих фауністичних відносин, які пов'язані з вилученням тварин з природного середовища, тобто суспільних відносин, що виникають у зв'язку зі здійсненням спеціального використання об'єктів тваринного світу. До останнього належать усі види використання цих об'єктів (як виняток – випадки безоплатного любительського і спортивного рибальства у водних об'єктах загального користування) шляхом їх вилученням з природного середовища. Спеціальне вико-

ристання в порядку ведення мисливського й рибного господарства здійснюється з наданням права користування підприємствам, установам, організаціям і громадянам відповідно до Закону мисливськими угіддями й рибогосподарськими водними об'єктами. Особливої уваги в сучасних умовах потребує питання вдосконалення законодавства, що регулює порядок здійснення окремих різновидів спеціального використання дикої фауни – мисливства, рибальства, відповідних об'єктів у наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях, а також добування диких тварин з метою тримання й розведення їх у неволі або напіввільних умовах для отримання продукції їх життєдіяльності в комерційних та інших цілях. Усе це викликає необхідність проведення комплексного дослідження стосовно правового регламенту суспільних відносин, що складаються у зв'язку зі спеціальним використанням дикої фауни.

У правовому аспекті під використанням дикої фауни слід розуміти впорядковану нормами права діяльність людей, щодо вилучення і споживання корисних властивостей відповідних об'єктів [6, с. 12-14]. Правова наука й законодавство майже не розкривають поняття і змісту права власності на цей природний ресурс. У зв'язку із цим пос-

тає запитання: чи слід вважати право власності на тваринний світ і право власності на майно поняттями ідентичними? Так, безумовно, питання, що стосуються права власності на об'єкти тваринного світу необхідно вирішувати з урахуванням деяких норм цивільного законодавства. При цьому використання відповідних норм цивільного права при регулюванні питань володіння, використання й розпорядження об'єктами тваринного світу має ґрунтуватись на пріоритеті тих норм, які визначають особливості останніх

Завданням законодавства України про охорону, використання й відтворення тваринного світу є також збереження й поліпшення середовища перебування диких тварин, забезпечення умов постійного існування всього їх різноманіття у стані природної волі, неволі чи напіввільних умовах. Та роль, яку відіграють тварини в житті й виробничій діяльності людини, є визначальною в забезпеченні охорони тваринного світу і включає в себе систему правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення й раціональне використання його об'єктів.

На нашу думку головне завдання органів управління полягає в залученні до охорони й від-

творення тваринного світу якомога більше підприємств, установ, та організацій, і громадян, і в створенні для цього найбільш сприятливих умов. Під час проведення заходів з його охорони, раціонального використання й відтворення, а також здійснення будь-якої діяльності, яка може вплинути на середовище знаходження тварин та їх стан, необхідно дотримуватись таких основних вимог і принципів: (а) збереження умов існування видового й популяційного різноманіття тваринного світу в стані природної волі; (б) недопустимість погіршення середовища перебування, шляхів міграції й умов розмноження диких тварин; (в) збереження цілісності їх природних угруповань; (г) додержання науково обґрунтованих нормативів і лімітів використання об'єктів тваринного світу, забезпечення невиснажливого використання диких тварин та їх відтворення; (д) раціональне використання їх корисних властивостей і продуктів життєдіяльності; (е) плата за спеціальне використання об'єктів тваринного світу; (є) регулювання чисельності тварин з метою охорони здоров'я населення, попередження заподіяння шкоди природі й народному господарству; (ж) врахування висновків екологічної експертизи щодо народногосподарських об'єктів, які можуть

впливати на стан тваринного світу.

Одним з організаційно-правових заходів охорони тваринного світу є реалізація прав. Систематизовано і стисло заходи охорони тваринного світу викладені в ст. 32 Закону, за якою така охорона забезпечується шляхом: (а) створення заповідників, заказників і виділення інших природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні; (б) обмеження вилучення тварин з природного середовища для зоологічних колекцій; (в) надання допомоги тваринам у разі їх захворювання, загрози загибелі під час стихійного лиха чи внаслідок надзвичайних екологічних ситуацій; (г) виховання громадян у дусі гуманного ставлення до тварин; (д) пропаганди важливості охорони тваринного світу засобами масової інформації; (е) стимулювання діяльності людей, спрямованої на його охорону, раціональне використання й відтворення.

Для вирішення досліджуваної проблеми велике значення має охорона мігруючих видів диких тварин. Переміщаючись на сотні і тисячі кілометрів, на своєму шляху вони перетинають кордони різних держав. Тому забезпечення їх охорони вимагає спільних зусиль. Для розроблення і життя спільних заходів із забезпечення охорони мігрую-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

чих видів тварин протягом усього їх міграційного шляху на землі, в повітрі й у воді 23 червня 1979 р. у Бонні була прийнята Конвенція «Про збереження мігруючих видів диких тварин», яка набрала чинності 3 листопада 1983 р. [8, с. 11] У цьому документі визнано необхідність співпраці різних країн у сфері охорони тварин, що переміщуються через національні кордони. Охороні диких тварин присвячена також Конвенція «Про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення», підписана у Вашингтоні 3 березня 1973 р. [9, с. 3]. Вона дуже своєчасна, бо торгівля тваринами й рослинами, вилученими з дикої природи, набула загрозливих масштабів [7, с. 49-51]. З метою боротьби з браконьєрством і торгівлею найбільш вразливіми об'єктами природних ре-

сурсів і була підписана ця Конвенція. Вона передбачає заборону й суворий контроль міжнародної торгівлі та інших пересуваних через митні кордони найбільш рідкісних і цінних видів тварин і рослин.

З вищенаведеного вище можемо зробити певні висновки. У нормативно правових актах, які регулюють відносини з охорони й використання тваринного світу, не всі питання викладено узгоджено й послідовно, що викликає ускладнення при застосуванні норм права про тваринний світ. З урахуванням збільшення правового матеріалу щодо цієї проблематики вимагає систематизації законодавство про тваринний світ і свого узгодження з нормами про рослинний світ. Взагалі, доцільно щоб був прийнятий Екологічний кодекс, в який були б включені правові норми стосовно тваринного світу.

Список літератури: 1. Відомості Верховної Ради України. 2. *Вылежанин А.Н.* Конвенция о биологическом разнообразии // Право и политика. – 2000. – № 10. – С. 94-104. 3. *Гетьман А.П., Шульга М.В., Анісімова Г.В., Соколова А.К.* Екологічне право України в запитаннях та відповідях: Навч. посіб. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 480 с. 4. *Гетьман В.* Скарби заповідної природи України: реальне й бажане // Наук. світ. – 2007. – № 3. – С. 18, 19; 28, 29. 5. Екологічне право: Особл. ч.: Підручник // За ред. *В.І. Андрейцева.* – К: Істина. – 2001. – 543 с. 6. *Извееков Ю.* Использование объектов животного мира // Законность. – 2005. – № 2. – С. 12-14. 7. *Краснова М.* Правове забезпечення екологічної безпеки: роль науково-правотворчого органа // Право України. – 2000. – № 5. – С. 49-51. 8. «Про збереження мігруючих видів диких тварин»: Конвенція √[Електрон. ресурс] Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=995_136. 9. «Про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення» Конвенція √[Електрон. ресурс] Режим доступу http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_129. 10. *Мудрова О.* Правове регулювання охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду // Вісн. прокуратури. – 2006. – № 1 (55). – С. 51-56. 11. Національна доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі // Довкілля для Європи: Спец. вип. до 5-ї Всеєвропейської конф. міністрів навкол. середо-

вища. – К.: Наук. думка. – 2003. – 44 с. **12.** *Попов В.К.* Право собственности на природные ресурсы – форма обеспечения реализации экологических интересов // Сб. крат. тез. докл. и науч. сообщ. – Х., 1993. – 75 с. **13.** *Попов В.К.* Про узгодженість екологічного законодавства // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1996. – № 7. – С. 112-119. **14.** *Романов В.* Охрана и использование животного мира // Рос. юстиция. – 2001. – № 9. – С. 40, 41. **15.** *Тимов В.* Проблеми захисту об'єктів тваринного світу // Вісн. прокуратури. – 2002. – № 3. – С. 98-102. **16.** *Тихий П.* Щодо поняття права користування тваринним світом // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1998. – № 2. – С. 172-175.

Надійшла до редакції 18.11.2009 р.

УДК 342.9-057.36

О.С. Полякова, здобувачка
при кафедрі адміністративного права
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

СТАТУТНА ФОРМА ЗМІЦНЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ – ГОЛОВНИЙ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВИЙ ЗАСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВOPУШЕНЬ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Зростання ролі військової дисципліни в усіх військових формуваннях країни, у справі зміцнення правопорядку серед військовослужбовців, забезпечення військової й національної безпеки держави, захисту інтересів особистості й суспільства вимагають наукового переосмислення ефективності заходів дисциплінарної відповідальності, які застосовуються в сучасних умовах до військовослужбовців військовими посадовими особами, органами прокуратури й судами у справах про

військові правопорушення.

На жаль, темпи коригування військового законодавства набагато нижчі стрімких темпів реформування Збройних Сил України, тому прогалини й деякі розбіжності в законодавстві військової сфери негативно впливають на процеси перебудови вітчизняної армії. Ось чому досить актуальним є дослідження інституту дисциплінарної відповідальності військовослужбовців як одного з головних механізмів адміністративно-правового регулювання поведінки вій-